

Geneza i rozwój nauk ekonomicznych

Komentarz: tekst zaczerpnięty z S. Stachak: *Wstęp do metodologii nauk ekonomicznych*.
Książka i Wiedza, Warszawa 1997 s.30-35

Spis treści

1.	Ekonomia jako nauka	2
2.	Prekursorzy naukowej wiedzy ekonomicznej	3
2.1.	Merkantyliści	3
2.2.	Fizjokraci	3
3.	Adam Smith	4
3.1.	Główne dzieło	4
3.2.	Poglądy	4
4.	Inni współtwórcy ekonomii klasycznej	5
4.1.	David Ricardo	5
4.2.	Jean B. Say	5
4.3.	Thomas R. Malthus	5
5.	Opozycja ekonomii klasycznej	6
5.1.	Wilhelm G. Roscher	6
5.2.	Inni opozycjoniści ekonomii klasycznej	6
5.3.	Szkoły ekonomii	6
5.3.1.	Szkoła austriacka	6
5.3.2.	Szkoła lozańska	7
5.3.3.	Szkoła neoklasyczna	7
6.	Badacze ujemnych zjawisk w ekonomii	8

1. Ekonomia jako nauka

Naukowa wiedza ekonomiczna różni się od etyczno-ekonomicznych poglądów zawartych w filozofii moralnej oraz od potocznej wiedzy zawodowej głównie tym, że: Jest tworzona w postaci jednolitych i samoistnych systemów twierdzeń (teorii i dyscyplin naukowych: nie jest traktowana jako składnik filozofii moralnej ani nie zawiera treści nieekonomicznych, jak poradniki dla gospodarzy domu).

1. Jest to wiedza teoretyczna i empiryczna zarazem, zawierająca twierdzenia uzasadnione metodycznie (bezpośrednio i pośrednio) poznawalnymi faktami gospodarczymi, a nie wynikami spekulacji nad zasadami etycznymi, co czyni ją wiarygodną.
2. Zamiast etycznych aksjomatów, narzucanych pod groźbą kar, naukowe dzieła ekonomiczne zawierają propozycję bogacenia się dla poprawy życia (tj. świeckiego aksjomatu) oraz propozycje skutecznych środków i metod uzyskiwania bogactwa.

2. Prekursorzy naukowej wiedzy ekonomicznej

2.1. *Merkantyliści*

Za prekursorów naukowej wiedzy ekonomicznej historycy myśli ekonomicznej uznają przeważnie merkantylistów. Merkantyliści wskazywali ludziom realne cele życiowe (zgodnie z duchem renesansu) zamiast celów metafizycznych, odrzucili zasadę ceny sprawiedliwej (jako hamującą wymianę towarów), wysunęli ideę bogacenia się całych społeczeństw (a nie tylko klas panujących) i wskazywali sposoby jej realizacji: nie przez wyzysk pod fizycznym przymusem ani przez łupy wojenne, ale dzięki pracy w efektywnych dziedzinach gospodarki (w handlu i w przemyśle) oraz odpowiedniej polityce celnej i podatkowej. Z metodycznego punktu widzenia merkantylizm wyróżnia się empiryzmem potocznym. Wiedza merkantylistyczna była bowiem tworzona przez praktyków (przeważnie kupców i związanych z handlem urzędników), podobnie jak potoczna wiedza agroekonomiczna. Wiedza merkantylistyczna tworzy już pewien system, jest to jednak system niespójny i ułomny, dlatego jest nazywana doktryną, a nie teorią, podobnie jak fizjokratyzm.

2.2. *Fizjokraci*

Fizjokratyzm ma również niemetafizyczny charakter i zawiera ideę powszechnego bogacenia się. Ponadto jest to system bardziej spójny, formowany dedukcyjnie (co różni go od merkantylizmu) za pomocą hipotez i aksjomatów, spośród których podstawowe znaczenie miał aksjomat prawa natury. Stosując dedukcyjną strategię badań, fizjokraci postulowali równocześnie potrzebę uzyskiwania wiedzy możliwie pewnej i ścisłej: nieprzyjmowanie założeń niezgodnych z faktami, opieranie twierdzeń na dużej liczbie faktów i sprawdzanie twierdzeń. Z prawa natury fizjokraci wyprowadzili przede wszystkim różne zasady liberalizmu, jak wolność osobistą obywateli, swobodę działania gospodarczego i prawo własności, kierowane przeciw prawom feudalnym. Fizjokraci dostrzegli, że do rozwoju gospodarki oprócz wolności jest też potrzebna akumulacja kapitału, która zależy od wytwarzania dochodu czystego. Wskazywali (inaczej niż merkantyliści) na rolnictwo jako jedyne źródło dochodu czystego, co było dużym błędem (nie dostrzegli jeszcze, że praca tworzy dochód wszędzie tam, gdzie jest stosowana). Wskazywali również, że uzyskiwanie dochodu jest ograniczone przez prawo zmniejszających się przychodów z ziemi.

3. Adam Smith

3.1. Główne dzieło

Kolejny etap w rozwoju myśli ekonomicznej i pierwszy etap naukowego badania zjawisk gospodarczych zapoczątkował Adam Smith. Jego dzieło *Badania nad naturą i przyczynami bogactwa narodów* (opublikowane w 1776 r. i głośne od początku XIX w.) jest bezdyskusyjnie zaliczane do dzieł klasycznych. Ze względu na podjęte problemy i metody ich rozwiązywania jest uznawane za wzorzec klasycznego kierunku ekonomii. Historycy myśli ekonomicznej wskazują, że pod względem metodycznym dzieło to nie jest jednolite, zawiera bowiem część dedukcyjną i składniki opisowe. W części dedukcyjnej występują aksjomaty dotyczące, istoty i głównych przyczyn bogactwa, wzięte przeważnie z obserwacji potocznych, dowody ich prawdziwości i dowody fałszywości twierdzeń konkurencyjnych. Metodolodzy nauk ekonomicznych zwykle twierdzą, że dzieło Smitha jest wynikiem badań dedukcyjno-indukcyjnych, gdyż składniki indukcyjne (opisowe) są w nim podporządkowane aksjomatom i rozumowaniom dedukcyjnym.

3.2. Poglądy

Adam Smith odrzucił poglądy merkantylistów i fizjokratów na temat bogactwa jako jednostronne i szkodliwe. Bogactwo narodu określił jako sumę dóbr wytworzonych przez pracę produkcyjną i konsumowanych przez całe społeczeństwo. Za główne przyczyny bogactwa uznał: liczbę i kwalifikacje osób pracujących w gospodarce kraju, proporcje między liczbą osób zatrudnionych w gospodarce i pozostałych osób, podział pracy, stosowanie wynalazków, podział wytworzonego bogactwa na spożycie i akumulację. Adam Smith badał procesy gospodarcze z punktu widzenia indywidualnego przedsiębiorcy uczestniczącego w wymianie rynkowej. Wolny rynek traktował jako regulator procesów gospodarczych, wpływający wydatnie na różne przyczyny bogactwa (wielkość produkcji, ceny, zysk, podział pracy, reprodukcję siły roboczej itp.), i zarazem samoczynny mechanizm („niewidzialną rękę”), który koordynuje indywidualne, egoistyczne i sprzeczne dążenia ludzi do zaspokajania własnych potrzeb tak, że wspólnie tworzą bogactwo całego kraju.

4. Inni współtwórcy ekonomii klasycznej

4.1. *David Ricardo*

Głównym współtwórcą klasycznego kierunku badań ekonomicznych był David Ricardo. W swym głównym dziele *Zasady ekonomii politycznej i opodatkowania* (1817 r.), poświęconemu problemowi podziału dochodów w gospodarce towarowej, zastosował metodę modelową, czyli ściśle dedukcyjną (przyjmując jako aksjomaty twierdzenia uchodzące za oczywiste). Ricardo ustalił, że wartość towaru wynika z jego rzadkości lub kosztu pracy niezbędnej do jego wytworzenia (tj. pracy wykonanej aktualnie oraz przeniesionej ze zużytych środków produkcji). Z ustalenia tego wynika, że zysk i renta są potrąceniami z produktu wytworzonego przez robotnika. Ricardo jest też autorem teorii kosztów komparatywnych i dynamicznej wersji prawa zmniejszających się przychodów z ziemi.

4.2. *Jean B. Say*

Kontynuatorem klasycznej ekonomii był Jean B. Say (*Traktat o ekonomii politycznej* z 1803 r.). Say jest znany z poglądu, że o wymiennej wartości towaru decyduje jego użyteczność i koszt produkcji, oraz z podziału czynników produkcji na pracę, ziemię i kapitał, determinującego podział dochodu na płacę, procent i rentę gruntową.

4.3. *Thomas R. Malthus*

Kolejnym współtwórcą klasycznej ekonomii był Thomas R. Malthus, najbardziej znany z dzieła *Prawo ludności* (z 1798 r.), w którym wykazał wpływ przewagi przyrostu naturalnego ludności nad wydajnością ziemi na rozwój gospodarki kraju.

5. Opozycja ekonomii klasycznej

5.1. *Wilhelm G. Roscher*

W połowie XIX w. powstał w Niemczech historyczny kierunek badań ekonomicznych - antyliberalny, pronarodowy i opozycyjny w stosunku do kierunku klasycznego. Głównym jego twórcą był Wilhelm G. Roscher. Zarzucał on kierunkowi klasycznemu nieuzasadniony dedukcjonizm i nomotetyzm, postulował zaś potrzebę badań konkretnych i ostrożnego, indukcyjnego formułowania twierdzeń ogólnych, m.in. przez stosowanie metod statystycznych. Nie był jednak konsekwentny i często ograniczał się do ilustrowania twierdzeń klasyków ekonomii faktami z historii gospodarczej.

5.2. *Inni opozycjoniści ekonomii klasycznej*

Bardziej radykalny był Bruno Hildebrandt, który głosił, że funkcjonowanie gospodarki można poznać tylko na podstawie faktów. Zdecydowanie zwalczał dedukcjonizm Karl Knies, traktujący wiedzę ekonomiczną jako idiograficzną, podobnie jak reprezentanci młodszej szkoły historycznej, którzy faktycznie zajmowali się historią gospodarczą. Zarzucali oni (zwłaszcza Gustav von Schmoller) klasykom ekonomii ślepe naśladowanie nauk fizykalnych, nadużywanie dedukcjonizmu i pomijanie specyfiki zjawisk społecznych.

5.3. *Szkoły ekonomii*

Mimo tej krytyki większość twórców ekonomii kontynuowała stosowanie aksjomatów i dedukcyjnych metod rozumowania. Zajmowali się oni (w drugiej połowie XIX w.) głównie wyjaśnianiem niedostatecznie zbadanych zjawisk gospodarczych, badaniem nowych zjawisk oraz doskonaleniem wiedzy ekonomicznej (uściślaniem i pełniejszym uzasadnianiem), stosując do tego celu nowe aksjomaty, modele i metody matematyczne. W wyniku zróżnicowanego podejścia powstały szkoły: austriacka, lozańska i neoklasyczna.

5.3.1. *Szkoła austriacka*

Przedmiotem zainteresowań szkoły austriackiej były przede wszystkim preferencje stosowane przez nabywców towarów. Prekursor tej szkoły Carl Menger podzielił dobra użyteczne, czyli zaspokajające potrzeby ludzkie, na wolne i gospodarcze. Dobra gospodarcze są z natury rzadkie, dlatego muszą być wytwarzane i wymieniane.

Według Mengera nabywcy oceniają wartości towarów według ważności i pilności (czyli intensywności) potrzeb, które mają zaspokoić. Kontynuator tych badań Friedrich Wieser wprowadził do teorii ekonomii pojęcia kosztów alternatywnych i użyteczności krańcowej, które połączył z pierwszym prawem Gossena o nasycalności potrzeb ludzkich. Twierdził, że wartość jest rachunkową formą użyteczności i że dobra gospodarcze są wyceniane według ich użyteczności krańcowej. Użyteczność rozumiał przy tym jako zadowolenie nie tylko z konsumowania, ale także z samego posiadania, produkowania czy inwestowania. Kolejny współtwórca szkoły wiedeńskiej Eugen von Böhm-Bawerk uzupełnił teorię użyteczności twierdzeniami, że ludzie wyżej cenią dobra teraźniejsze niż przyszłe oraz że nie doceniają przyszłych potrzeb.

5.3.2. Szkoła lozańska

Jedną z ważnych cech rozwijanych badań ekonomicznych było ich matematyzowanie, sięgające najwyższego poziomu w lozańskiej (nazywanej też matematyczną) szkole badań ekonomicznych. Nieodłącznym składnikiem matematycznej formalizacji tych badań stało się stosowanie pojęć o wysokim poziomie abstrakcji. Główni twórcy szkoły lozańskiej (Leon Walras, Vilfredo Pareto i Enrico Barone) wprowadzili do badań ekonomicznych pojęcia zjawisk idealnych, mających badane cechy w stopniu krańcowym - minimalnym albo maksymalnym. W wyniku takiego podejścia teorie ekonomiczne stały się abstrakcyjne i normatywne: nie mówią o tym, jakie są procesy gospodarcze, ale o tym, jakie mogły być w sytuacjach idealnych, tj. po spełnieniu warunków ustalonych teoretycznie.

5.3.3. Szkoła neoklasyczna

Główne osiągnięcia szkół austriackiej i lozańskiej przejęli teoretycy ze szkoły neoklasycznej. Twórca tej szkoły William S. Jevons połączył zasadę użyteczności krańcowej z zasadą gospodarności, twierdząc, że działalność gospodarcza polega na maksymalizowaniu przyjemności z uzyskiwania nadwyżki dóbr nad przykrością powodowaną ich uzyskiwaniem (zdobywanie zadowolenia po najniższym koszcie przykrości). Pracę traktował jako ponoszenie bieżących przykrości dla uzyskania zadowolenia w przyszłości. Drugi twórca tej szkoły Alfred Marshall jest wynalazcą pojęcia elastyczności popytu i autorem poglądu o organizacji jako czwartym czynniku produkcji (oprócz pracy, ziemi i kapitału).

6. Badacze ujemnych zjawisk w ekonomii

Teoretycy ekonomii w różnym stopniu zajmowali się ujemnymi zjawiskami społecznymi, które towarzyszyły gospodarce kapitalistycznej: ubóstwem, konfliktami społecznymi, kryzysami gospodarczymi i wynaturzeniami. Karol Marks zakładał, że zjawiska te znikną po zmianie ustroju społecznego, ale jego założenie nie sprawdziło się w praktyce, ponadto gospodarka w postulowanym przez niego ustroju socjalistycznym okazała się mało wydajna. Niektórzy inni teoretycy postulowali prowadzenie polityki socjalnej albo (jak John S. Mili) działania na rzecz ograniczenia przyrostu ludności ubogiej. Problem kryzysów gospodarczych najbardziej dogłębnie rozpracował John M. Keynes. Wynaturzeniom wynikającym z bogactwa (ostentacyjnemu próżnowaniu i konsumpcji na pokaz) poświęcił cenne dzieło Thorstein B. Veblen (*Teoria klasy próżniaczej*).